

ності. Упродовж 1710–1730 рр. П. Орлик та його однодумці докладали до цього немало зусиль, які проявлялися, зокрема, у воєнно-політичних союзах з Кримським ханством і Туреччиною, військових походах на Правобережжя України тощо. Однак цих зусиль виявилось недостатньо. Через цілу низку причин П. Орлику так і не вдалося досягти мети — звільнити Україну від російського царату і утворити українську державу з демократичним устроєм. Слід додати, що ідеями незалежності пронизані і політичні трактати П. Орлика — «Маніфест до Європейських урядів» та «Вивід прав України» (1712 р.). Як зазначив І. П. Крип'якевич, П. Орлик був «перший українець-емігрант, який дбав про те, щоб Європу інформувати про Україну»¹.

Творець першої української конституції гетьман України Пилип Орлик помер в еміграції у травні 1742 р. у Ясах (нині Румунія), закінчивши свій шлях на чужині, у тяжкій матеріальній скруті, на самоті, без родини, без прибічників, але нескорений у великому бажанні бачити Україну незалежною державою і тим самим зайнявши достойне місце серед борців за визволення України. За словами відомого українського історика Б. Д. Крупницького (1894–1956), автора великої монографії «Гетьман Пилип Орлик, 1672–1742: Огляд його політичної діяльності. — Варшава, 1938», «безперечно, Орлик був видатним українським державником. На його прапорі була виткана незалежна й соборна Україна... Його енергійна, вперта та невтомна праця не могла залишитися без наслідків. Вона зберегла нам традиції, які, хоч і запорошені порохом минулого, знову виходять наперед і дають ще раз нагоду вдумливому українцеві задуматися над долею своєї батьківщини»². Мрія невтомного борця Пилипа Орлика за кращу долю для України стала реальністю у 1996 році, коли Верховна Рада України прийняла Конституцію України, в статті 1 якої Україна визначена як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. При цьому Верховна Рада України приймала Конституцію України, враховуючи низку факторів, у тому числі і, як зазначено в преамбулі Конституції, «спираючись на багатовікову історію українського державотворення»³, до якого свій вагомий внесок зробив і Пилип Орлик.

¹ Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. — Львів: Світ, 1990. — С. 219.

² Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 38. — Ст. 502.

³ Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

С. Г. Серьогіна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувача сектором НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ПИЛИПА ОРЛИКА

У сучасній юридичній науці чимало сказано про роль і значення Конституції Пилипа Орлика для вітчизняної політико-правової теорії та практики. Досить поширеною є думка, що цей документ є «першим конституційним актом в Україні», «першою українською конституцією»¹. Деякі автори називають її навіть «першою європейською конституцією в сучасному її розумінні»² чи «першою у Європі конституцією демократичного суспільства»³. Проте характеристики цієї Конституції мають здебільшого

¹ Див.: Василенко М. П. Конституція Пилипа Орлика // Петрів М. Конституція України 1710 р.: Орлик і Василенко. — К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. — С. 13; Головатий С. Конституція України 1996 р. в системі європейського конституціоналізму // Право України. — 1997. — № 8. — С. 3; Медведчук В. Конституція Пилипа Орлика як перше відбиття української національної ідеї на конституційному рівні // Вісник Академії правових наук України. — 1997. — № 3. — С. 3; Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша. — Л.: Астролябія, 2003. — С. 74.

² Історія української Конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. — К.: Право, 1997. — С. 5.

³ Історія державності України / За заг. ред. О. М. Бандурки, О. Н. Ярмиша. — Х.: Одісей, 2004. — С. 220.

узагальнений характер, походять від істориків, а не юристів, а тому не містять детального державно-правового аналізу окремих її статей. Зокрема, досі залишалися поза увагою такі важливі питання, як форма правління, закріплена Конституцією 1710 р., та її еволюційний зв'язок з державним ладом Київської Русі та Козацької держави за часів національно-визвольної війни.

Значною мірою саме цим обумовлена наявність прямо протилежних поглядів на сутність форми правління за Конституцією Пилипа Орлика. Одна група авторів упевнена в тому, що ця Конституція закріпила республіканську форму правління, інша група наполягає на її монархічному характері. Зокрема, полтавські історики П. А. Кравченко та І. І. Діптан вважають, що Конституція Пилипа Орлика задекларувала модель «Козацької парламентської республіки»¹. Київський професор М. Козицький зазначає, що цей документ був складений «для попередження монархічних самодержавних замахів гетьманів», а в ряді його пунктів «йдеться про встановлення парламентської республіки»². В. Шевчук зазначає, що ця Конституція «стала вищою точкою політичного мислення українців у XVIII столітті, бо фактично проголошувала в Україні незалежну республіку»³. Академік О. Оглоблін, навпаки, стверджує, що Конституція Пилипа Орлика «визначає незалежну державу Війська Запорозького й Народу Руського як стану виборну гетьманську монархію парламентського типу»⁴. Аналогічну позицію на початку XX ст. висловлював і знаний дослідник української культури М. Голубець, зазначаючи, що влада гетьмана України «внутрі відповідала владі конституційного монарха»⁵.

Враховуючи наявність суттєвих розбіжностей в оцінках Конституції Пилипа Орлика 1710 р., метою даної роботи є виявлення

¹ Кравченко П. А., Діптан І. І. Пилип Орлик і його «Конституція» <<http://www.regionnews.poltava.ua/>

² Козицький М. Пилип і Григор Орлики та українська державність // Старокиївські вісті. – 2001. – № 3 (15). – С. 2.

³ Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К.: Генеза, 1995. – С. 197.

⁴ Оглоблін О. Бендерська Конституція 1710 року // Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк, Київ, Львів, Париж, Торонто, 2001. – С. 278.

⁵ Голубець М. Устрій, побут і культура Подніпров'я в XVII-XVIII ст. – (репр. вид.). – К.: Глобус, 1993. – С. 163.

державно-правових характеристик, здатних допомогти у з'ясуванні форми правління козацької держави.

Розбіжність у поглядах на форму правління козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика значною мірою обумовлена відсутністю в тексті згаданого документа чіткої відповіді на це питання. Ні «республіка», ні «монархія» не згадуються в Конституції жодного разу, що дає дослідникам простір для власного тлумачення відповідних питань.

Найбільш часто прибічники «республіканського» характеру даної Конституції посилаються на преамбулу цього документа, в якій міститься гостра критика попередніх гетьманів за те, що вони «наслідуючи деспотичне московське правління, зухвало намагалися привласнити собі, всупереч праву й рівності, необмежену владу, не соромлячись нехтувати давніми законами й вольностями Війська Запорозького»¹. Додатковим аргументом на користь «республіканського» характеру Конституції 1710 р. деякі дослідники вважають параграф шостий, в якому дається позитивна оцінка існуючого в зарубіжних незалежних державах «похвального і корисного для публічної рівноваги порядку» колективного обговорення найважливіших суспільних справ на «приватних і публічних радах» і водночас піддається різкій критиці «деспотичне право» гетьманського правління². Нарешті, третім, і найбільш вагомим «республіканським» аргументом є передбачене вищезгаданим шостим параграфом встановлення системи рад на чолі з Генеральною радою, механізму громадського контролю за Гетьманом і права старшини, полковників і радників «публічно на раді висловити докір його Ясновельможності, вимагаючи звіту щодо порушення законів і вольностей батьківщини»³.

Проте при більш ретельному підході усі три аргументи виявляються недостатньо переконливими. Насамперед, ні критика «деспотичного правління», ні схвальне ставлення до практики колективного обговорення суспільних проблем насправді не мо-

¹ Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Історія української Конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – С. 33.

² Там само. – С. 37.

³ Там само. – С. 38–39.

жуть розглядатися як зневага до монархічного ладу взагалі; це означає лише негативне ставлення до єдиновладдя, самодержавства на кшталт того, що мало місце в Московському царстві за Петра I. Адже, як відомо, деякі моделі монархії не лише не відкидають, а навпаки, обов'язково передбачають певні державно-правові форми колективного обговорення суспільних проблем, — наприклад, феодальна станово-представницька монархія. Не є вирішальною і наявність системи представницьких установ та механізму контролю за Гетьманом, оскільки такі інститути притаманні станово-представницькій, дуалістичній та парламентській монархії.

Як відомо, визначальною характеристикою форми правління є те, хто визнається сувереном, тобто формальним джерелом і первинним носієм влади в країні: у республіці таким є народ, у монархії — монарх. На жаль, Конституція Пилипа Орлика не дала прямої відповіді на це питання. Не дає чіткої відповіді й аналіз статусу Гетьмана. У Конституції лише стверджується, що Пилип Орлик був обраний Військом Запорізьким як Гетьман, і при обранні була укладена угода. Однак у самому тексті не зазначено, на який термін він був обраний і в який спосіб інститут гетьмана буде формуватися надалі.

Сам по собі факт обрання Гетьмана козаками не дає підстав для висновку про республіканську форму правління, оскільки світовій історії відомі непоодинокі випадки виборної монархії, а для епохи феодалізму обрання монарха є навіть типовим (виборними монархіями були ранньофеодальна держава вестготів, Візантія, Річ Посполита, Норвегія після укладення Договору про вічну унію з датським королівством, Німецька імперія за Золотою Буллою та багато інших).

Переважає більшість авторів схильні вважати, що у Конституції Пилипа Орлика визнавався і запроваджувався принцип поділу влади¹. На наш погляд, це є певним перебільшенням. Для

¹ Див.: Коломієць Т. В., Коломієць Ю. М. Початки конституційного процесу в Україні // Вісник Університету внутрішніх справ. – Вип. 2. – С. 17; Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). – К.: Вид. ПАРА-ПАН, 2002. – С. 94.

поділу влади характерна наявність самостійних гілок влади — законодавчої, виконавчої і судової. Насправді ж у цьому документі (параграф сьомий) чітко відмежовувалася тільки судова влада в особі Генерального Суду, та й то тільки на центральному рівні і поширювалася вона виключно на кримінальні справи. Про систему судоустрою на полковому рівні та судочинство у цивільних (майнових) справах у Конституції взагалі не згадується.

Теорія поділу влади, скоріш за все, дійсно була відома «батькам-засновникам» даної Конституції, однак це зовсім не означає, що вони прагнули запровадити його в козацькій державі. Принаймні територіальний устрій та державний апарат Гетьманщини суттєво відрізнявся від західноєвропейських. Якщо у розробників цієї Конституції й було прагнення певним чином використати поділ влади для організації державного апарату козацької держави, то запровадили його у дуже «м'який» формі, за якої припускалася можливість «взаємопроникнення» гілок влади. Зокрема, до складу представницьких органів входили не лише обрані радники і послы, але й цивільні та військові чиновники — полковники зі своєю старшиною. У свою чергу ради мали право вирішувати не лише принципові політичні проблеми, але й питання поточного управління, що з'ясувалися у період проведення зборів.

У руслі тези про «поділ влади» у багатьох джерелах стверджується, що Генеральна Рада була носієм законодавчої влади¹. На наш погляд, таке твердження є певним перебільшенням. Насправді у Конституції жодного разу не згадуються власні законодавчі повноваження Генеральної Ради. В абзаці другому шостого параграфа лише згадується про те, що на Раді мали відбуватися «слухання й обговорення справ». Більше того, в абзаці першому ст. VI йдеться про те, що Генеральній Раді «належить давати *поряди* теперішньому ясновельможному Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи... без їхнього (членів Генеральної Ради) попереднього рішення і згоди, на власний розсуд (Гетьмана) нічого не повинне ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися». Це

¹ Див.: Томенко М. Український парламентаризм у контексті історичного досвіду та сучасної практики // Хроніка-2000. – Вип. 27 – 28. – 1998. – С. 232.

дає підстави стверджувати, що Генеральна Рада конституювалася як законорадчий, а не законодавчий орган. Остаточне рішення залишалося за Гетьманом. За Конституцією Пилипа Орлика сам Гетьман скликав Генеральну Раду, засідання проходили в його резиденції; він же визначав перелік питань для розгляду і забезпечував виконання прийнятих рішень. Більше того, за Гетьманом передбачалися повноваження, які в сучасній науці конституційного права іменуються дискреційними. Абзац другий ст. VI Конституції передбачає, що у випадку, коли в період між зборами Генеральної Ради «виникне потреба у вирішенні, зміні чи виконанні якихось невідкладних справ, тоді Ясновельможний Гетьман наділяється певною свободою влади і впливу, щоб вирішувати такі справи за порадою Генеральної старшини». Інша справа, що влада Гетьмана не була безмежною, а узурпація влади заборонялася.

Гетьман фактично визнавався главою держави, главою виконавчої влади і Верховним Головнокомандувачем, хоча тогочасна юридична лексика й не знала таких термінів. Загалом, Конституції Пилипа Орлика притаманне поєднання цивільної і військової влади, що є цілком зрозумілим з огляду на те, що козацька держава фактично перебувала у стані перманентної війни з сусідніми державами — Польським Королівством, Московським царством, Туреччиною і Кримським Ханством.

За Гетьманом як главою держави, її уособленням, визнавалося право представляти козацьку державу в міжнародних відносинах, у тому числі під час «мирних переговорів його Священної Королівської Величності короля Швеції з Московським Царством». Проте, з огляду на численні випадки в минулому, коли гетьмани вступали в змову з іншими державами «за спиною» козацької громади, у Конституції Пилипа Орлика особливо ретельно, навіть казуїстично, вписані положення щодо дипломатичного листування Гетьмана: «Якщо надходять якісь листи з іноземних країн чи областей, адресовані Ясновельможному Гетьманові, тоді належить його Ясновельможності повідомляти (про них) Генеральну старшину, а також розкривати відповіді, і щоб не було таємної писемної кореспонденції, особливо чужо-

земної і такої, яка могла б завдати шкоди цілісності батьківщини і загальному благу»¹.

Принагідно слід зазначити, що у цій Конституції порівняно з попередніми політико-правовими документами козацької доби вперше з'являється характеристика Гетьмана як «Ясновельможного». Цікава деталь: Богдан Хмельницький у «березневих статтях» 1654 р., Привілеях Війську Запорізькому, Привілеї шляхті та багатьох інших документах того часу називався «гетьманом» без будь-яких додаткових регалій. Та й у самій Конституції 1710 р. Хмельницький названий «відважнішим світлої пам'яті гетьманом». Проте Пилип Орлик іменується виключно як «Ясновельможний Гетьман». З огляду на те, що і Б. Хмельницький, і І. Мазепа були схильні до монархізму, а П. Орлик був знаним спадкоємцем їхніх традицій, здійснена в Конституції 1710 р. спроба надати Гетьману додаткового титулу може свідчити про монархічні тенденції цього документа. З іншого боку, цілком зрозуміло, що термін «Ясновельможний» мав на меті хоча б трохи підняти статус Гетьмана відносно свого покровителя — «Святої Королівської Величності короля Швеції».

Як глава виконавчої влади Гетьман керував діяльністю Генеральної старшини, а також виконавчих органів полкового й сотенного рівня. При цьому варто зазначити, що наявне в деяких творах твердження про Генеральну старшину як Уряд козацької держави є значним перебільшенням. Уряд як колегіальний вищий орган виконавчої влади є породженням епохи міністеріалізму, тобто явищем значно більш пізнім за дану Конституцію. З тексту аналізованого нами документа випливає, що Генеральна старшина не мала самостійного значення, оскільки відповідно до ст. VIII повинна була постійно перебувати «при Гетьмані» і доповідати йому «про всі публічні справи, що перебувають у її віданні». Фактично Генеральна старшина була підконтрольною, підзвітною і відповідальною перед Гетьманом і мала головним завданням виконання його рішень. Більше того, з огляду на спеціальне застереження у ст. VIII про неприпустимість прийняття звітів Генеральної стар-

¹ Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Історія української Конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – С. 38.

шини «через посередництво наближених особистих слуг Гетьмана», можна зробити висновок, що члени Генеральної старшини далеко не завжди могли отримати аудієнцію у Гетьмана, а важливі державні рішення доволі часто приймалися ним після консультацій з найближчим оточенням. Якщо до цього додати наявне у ст. X свідчення про значну проблему «сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення, розбещуючи урядовців, козаків і простолюдинів, завойовуючи прихильність гетьмана підступними дарунками, за допомогою яких намагаються без вільних виборів, всупереч праву і рівності, піднятися на вершину полкових та інших урядів і почестей», то можна констатувати, що проблеми корупції в державному апараті та «оточення» глави держави мають в Україні дуже глибокі історичні корені.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що Гетьман наділявся усією повнотою законодавчої та виконавчої влади. За даних умов наявне в абзаці першому шостого параграфу твердження про «першість» Генеральної старшини слід розглядати виключно як визнання її центральним органом виконавчої влади, найбільш наближеним до гетьмана і вищим в олігархічній драбині.

У кількох статтях Конституції Пилипа Орлика проглядається поєднання в руках Гетьмана не лише законодавчої і виконавчої, але й установчої та контрольної влади.

Установчі повноваження Гетьмана стосувалися здебільшого виконавчої влади. Зокрема, ст. X Конституції передбачала, що козацькі та прості урядники, у тому числі й полковники, повинні були обиратися «вільним волевиявленням і голосуванням», однак такі вибори мали оголошуватися і здійснюватися тільки за згодою Гетьмана, а обрані на посаду все одно мали затверджуватися гетьманською владою. Стаття XIV покладала на Гетьмана обов'язок у кожному місті встановити посаду присяжного скарбника та заснувати у підпорядкованих йому полках посаду державного гінця.

Дуже широко в Конституції Пилипа Орлика висвітлені й контрольні повноваження Гетьмана. Вже ст. I зобов'язувала Гетьмана здійснювати контроль за духовно-релігійною сферою життя козаків, не допускаючи проповідання та розмноження кількості

прихильників «чужинських релігій», тобто покладала на нього функцію «хранителя віри». Однак найбільш широко це визначено на початку ст. X, де йдеться про загальний обов'язок Гетьмана «керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького», а також «пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог». Більше того, преамбула цього документа містила доручення Гетьману стежити за виконанням «пактів і конституцій», тобто покладала на нього функцію гаранта додержання Конституції.

На Гетьмана, крім того, покладалася низка додаткових завдань: він мав «викорінювати чужинські релігії» (ст. I); забезпечити повернення під юрисдикцію козацької держави річки Дніпро та земель Війська Запорозького (статті IV–V); заборонити зловживання владою з боку козацького чиновництва (ст. X); подбати про повернення селян, що утримувалися силоміць у володіннях Московського царя (ст. XII); заборонити звільняти купців від несення публічних повинностей (ст. XII); запровадити інститут присяжних скарбників у всіх містах та державних гінців (ст. XIV); зменшити податок з підвод (ст. XIV).

Стаття XVI визначає, що до обов'язків Гетьмана належить «великодушно направляти й поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей». Таким чином закріплено функцію забезпечення прав і свобод людини і громадянина та забезпечення верховенства права. Водночас у багатьох місцях документа вказується, що Гетьман «має встановити певний порядок» — щодо стягнення податків, запровадження державної релігії, викорінювання зловживань владою тощо.

Статтею IX Конституції затверджувався інститут Генеральних скарбників, які мали слідкувати за державними прибутками і видатками та не допускати присвоєння гетьманом державної власності. У полках також мали обиратися по два присяжних скарбники, функції яких були аналогічними на полковому рівні. При цьому скарбники виводилися з-під контролю Гетьмана та полковників і повинні були складати щорічні звіти перед Генеральним скарбником, а той, у свою чергу, перед Генеральною Радою. Проте і в бюджетно-фінансовій сфері певні повноваження залишалися за Гетьманом: у його віданні залишалися кошти,

призначені для платні військовим («кінним і пішим») після закінчення війни (ст. XV).

Потужні повноваження Гетьмана об'єктивно вимагали врівноважування з боку інших органів влади та ефективного контролю з боку козацької громади. Однак статус Генеральної Ради та Генеральної старшини, як було показано вище, був слабким і не давав їм можливості протиставляти себе Гетьманові. Що ж стосується громадського контролю, який багатьма авторами розцінюється як вищий прояв демократичної республіки, то він був недовгим і не передбачав реальних засобів впливу на Гетьмана. Конституція взагалі не передбачала можливості усунення Гетьмана з посади. Навіть у випадку, коли щодо Гетьмана було помічено «щось супротивне справедливості й таке, що відхиляється від законів або завдає шкоди вольностям і небезпечно для батьківщини», все мало обходитися... «висловленням докору його Ясновельможності» (абзац другий ст. VI)! Більше того, Конституція не засуджує Гетьмана-порушника, а рекомендує йому «не ображатися чи мститися, а навпаки —... подбати про виправлення порушень». Такий підхід абсолютно не притаманний республіканській формі правління; невідповідальність є ознакою монархії. Це є ще одним свідченням того, що форма правління козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика більше тяжіє до монархії, ніж до республіки.

Узагальнюючи розгляд повноважень Гетьмана за Конституцією Пилипа Орлика, можна стверджувати, що його компетенція була визначена так званім «негативним» способом: за ним визнавалося право вирішувати будь-які справи, окрім тих, що прямо виведені з його відання. Зокрема, ст. VII забороняла Гетьману здійснювати судочинство у кримінальних справах, а ст. VIII виключала з його компетенції вирішення переважної більшості матеріально-фінансових питань. Повноваження Гетьмана були виписані максимально широко і тільки частково обмежувалися у сфері відправлення правосуддя та у матеріально-фінансовій сфері. Такий обсяг повноважень не є притаманним для глави республіканської держави. Визначений Конституцією Пилипа Орлика статус Гетьмана більш характерний для дуалістичної монархії мілітарного типу, коли Невідповідальний глава держави, що без-

строково обіймає цей пост, є одночасно главою виконавчої влади і військовим керівником, а системи цивільного і військового управління складають єдине ціле.

Такий висновок не можна вважати таким, що суперечить загальній традиції розбудови козацької держави. Адже монархізм не є чимось абсолютно чужим для вітчизняної політико-правової теорії й практики. Адже загальновідомо, що вже Б. Хмельницький досить рідко користувався Радою, обмежуючись порадами з найближчою козацькою старшиною. О. І. Салтовський цілком справедливо зазначає з цього приводу, що Б. Хмельницький, особливо після зради Іслам-Гірея під Зборовом, «все більше схилився до необхідності встановлення в Україні класичної для тогочасної Європи форми правління — спадкової монархії. Прекрасно розуміючи, що... сусідні монархи не визнають рівним собі в праві керувати власною країною людину немонаршого роду, гетьман прагнув реалізувати план легітимації Української держави шляхом створення місцевої династії, порідненої з європейськими монаршими домами. Для цього Б. Хмельницький одружив свого сина Тимоша з дочкою молдавського господаря В. Лупула Роксаною. Цей акт мав забезпечити легітимність спадковості гетьманської влади. Син Б. Хмельницького, а особливо його онуки, через порідненість з монаршим домом молдавських господарів повинні були стати «рівними серед рівних» в колі правителів Європи»¹. Не був противником монархії й І. Мазепа. Як зазначає В. А. Смолій, «ідеалом суспільно-політичного устрою для Івана Мазепа, безперечно, була Річ Посполита. Там він виріс, здобув відповідне виховання, засвоїв звичаї польської аристократії. Не випадково гетьманський двір у Батурині дуже нагадував резиденцію польських королів. Було впроваджено відповідний ритуал, з'явилися молоді польські шляхтичі, яких називали «гетьманськими дворянами»². Як відомо, Річ Посполита за формою правління була виборною монархією. Тому й не дивно, що Конституція, розроблена послідовниками І. Мазепа, закріпила аналогічну форму правління»

¹ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). — С. 67.

² Смолій В. А. З думою по Україну (Іван Мазепа) // Українська ідея. Перші речники. — К., 1994. — С. 52.

ня — виборну монархію, але з національними особливостями, обумовленими історичними, суспільно-політичними та геополітичними факторами. Її еволюційний зв'язок з формою правління Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Речі Посполитої, Запорізької Січі та інших феодальних держав, що існували на території сучасної України, має стати предметом подальших державознавчих досліджень.

Г. Г. Демиденко — проф. кафедри теорії держави і права НЮАУ ім. Ярослава Мудрого

Принципи формування органів публічної влади за Конституцією Пилипа Орлика

Прагнучи «відновити колишню свободу», «закони батьківщини і старі вольності», розробники Конституції, що увійшла в історію як Конституція Пилипа Орлика, в її преамбулі та подальших статтях сформулювали витоки, уроки українського державотворення та завдання по відродженню Козацької республіки. Серед визначених її загальних засад і принципів, розгорнутий виклад яких подано тут, — «недоторканність батьківщини, законів та вольностей Війська Запорозького», збереження православ'я як державної релігії (ст. 1), «недоторканність цілісності кордонів Малої Русі» (ст. 2), «відновлення давнього братства з Кримським ханством» (ст. 3), виключна юрисдикція Запорізької Січі на свої володіння (статті 4, 5)¹ — першорядного значення надано конституційним принципам формування органів державної влади і самоврядування.

Звертає на себе увагу посилення авторів Конституції на правові джерела її положень про публічну владу у майбутній відродженій республіці. Це, передусім, вже зазначені «закони батьківщини і старі вольності», тобто вся сукупність неписаних і писаних

¹ *Слюсаренко А. Г., Томенко М. В.* Історія української конституції. — К., 1993. — С. 25–31.